

Златко Енев

ОПТИТИ

ЕКЕТАЗ

Златко Енев

ОПИТИ

ЕКСТАЗ

Берлин, 2015

Тази електронна книга ви се предоставя при условията на лиценза „Криейтив Комънс — Признание — Некомерсиално — Без производни“ версия 2.5 (CC-BY-NC-ND version 2.5).

Съдържание

Жегата като въплъщение на българското	6
Що е оптимизъм и има ли той почва у нас?	23
За Sagrada Familia	27
Сблъсъкът на цивилизациите – реалност или медиен мит?	30
Америка и Европа – едно ценностно сравнение	40
За Батак – вчера и днес	69
Мълчаливият бунт на жените	73
За идентичността – личната и колективната	78
Двадесет години по-късно или Мълчанието на агнетата по български	88
За произхода на човека	97
Интернет и границите на демокрацията	102
Йордан Радичков в светлината на националния ни характер	110
За сеячите на страх	114
За капаните на паметта	118
За абсурда, в неговия български вариант	127
Учебниците, класиците и родилните мъки на модерността	135
За „ромския проблем“ в България	142

Законът за авторското право, нуждата от свобода на информацията и шансовете за Ново българско Възраждане	150
Защо трябва да се научим да уважаваме И османското си минало?	156
За бъдещето – далечно и не чак толкова	173
Моля, откраднете този текст!	184
За политическата коректност, стигмата и безмилостната борба за пред! последното място....	198
Липсващата фигура на бащата в българската история	209
Преработването на миналото – България, 2013.	216
За поуките на площада.	246
Кошунствени мисли от по средата на лятото	252
За ползите и вредите от „историята“	263
Няколко думи за успеха и неговите измерения в днешна България	316
Нещо като (издателски) манифест...	323
Борбата против пробуждането	326
За мястото на интелектуалците в българския живот	329

Жегата като въплъщение на българското

„Има места“, казва Камю, „в които разумът умира, за да се роди истината на неговото отрицание“. Спирам за миг, уважаеми читателю, за да ти позволя да забележиш, че тая мисъл е писана не от българин. А после правя още една, допълнителна пауза, за да добавя, че казаното би могло, дори би трябвало, да ти прозвучи доста български. Както и повечето от останалите безобразно красиви, разжарени, не иронични, страстно туптящи мисли от сборника есета „Лято“, публикуван някъде по времето, когато, покрити от уеднаквяващото покривало на реалния социализъм, България все още можеше да се самозалъгва с мисълта, че е част от „хладната“ Европа. Едно доста отдавнашно време, без съмнение. Впрочем, зависи ... Зависи от гледната точка, разбира се, тъй като предубежденията, от които беше изтъкано това славно време – предубеждения, създадени от хора, искрено вярващи в несъизмеримото надмощие на социалното над географското и националното – комай бързо-бързо изгубиха убедителната си сила и днес ни изглеждат толкова млади и зелени, че дори ни изкушават да се почувстваме по-стари и по-опитни от всички брадати мислители, пророкували някога скорошното обединение и всесветско прегръщане на народите ... Но нейсе, нека навреме запушим устата на надменното чувство. Онова, в което вярваме сега (впрочем, кое е то?), утре сигурно ще се стори на следва-

щите ни също толкова младо и зелено, колкото ни се виждат на нас приказките за някогашен world government.

Но нека се върнем при лятото и Камю. Послушайте само! „... човек, уверен, че утрешният ден ще бъде като днешния, а след него и всички останали дни.“ За кого става дума, как мислите? И още: „Защото да съзнаваш, че съществуваш, значи да не очакваш нищо.“ Кажете ми, но честно: не е ли всичко, казано от този французин (а може би алжирец?), сякаш излязло някъде от най-скришните, най-старателно потулвани и същевременно най-истинни, угълчета на душата българска – изсушена, та пресушена от повеите на толкова много ветрове, всичките от жежки по-жежки, ако и да идат ту от изток, ту от запад? Съзнавам, че въпросът ми е доста реторичен, нещо повече – не бих започнал да пиша това есе ако не вярвах, че предварително съм му намерил отговор, но въпреки това го задавам, изпълнен с потайното злорадство на човек, готвещ се да разкрие пред широката публика пореден случай на Copyright infringement. Да, уважаеми читателю, оказва се, че дори и едно така неотделимо от българското самосъзнание нещо като тихичкото отчаяние вече е било открито и прекрасно описано от някой друг преди нас. Да, така е – били сме изпреварени отново. Нещо повече – били сме изпреварени не само в тази посока, тъй като едно удивително множество от феномени, смятани у нас за чисто български, започвайки с вечно угрижените погледи и непрекъснатото оплакване, та чак до неподправената липса на надежда или постепенното отпадане на бъдещето време от заслужаващите уважение форми на мислене, оказва се, вече са били познати и на други преди нас.

Искам да добавя начаса, че пиша всички тези малко иронични словоизлияния воден преди всичко от надеждата, че най-късно в този момент ти ще свиеш рамене и ще побутнеш настрана четивото, което ти предлагам, с думи от рода на: „Ха, намери се още един умник, който ни убеждава, че сме по-на-

зад, отколкото сме предполагали. Благодаря, да ти се връща!“ Това, уважаеми читателю, е единствената реакция, която бих приел с радост и уважение, тъй като тя ще подкрепи илюзията ми (да кажа ли „вярата“, та да се разголя пред теб в цялата си наивност?), че в България и българите все още е останало нещичко от оня кисело-насмешлив инат, позволил на не-сметни поколения да преминат през мъки и теглила, в сравнение с които настоящето ни изглежда като розова градина. И който, ако питаш мен, е първото нещо, което приемам при всяко докосване до темата „Какво е българинът?“, т. е. „Какво съм аз?“ (Не бързай да ме обвиняваш в повърхностност, драги читателю, достигането до тази привидна тавтология ми отне повече от десет години и безбройни усилия. Не беше лесно да се излекува язвата, от която са страдали и страдат немалко български интелектуалци открай време – да виждат народа и страната си като нещо, заслужаващо единствено презрение, с което по неизбежност са принудени или да се отрекат от тях, или да признаят, че самите те не заслужават нещо друго освен презрение).

Та така. Ще ми се тук да поговоря за онова, което наричам „предразсъдъците на времето“, или поне ония от тях, за които ми се струва, че съм успял донякъде да прозра, да прощавате високомерните думи. Не ще и съмнение, повечето от тях биват непрекъснато преоформяни, преработвани, заменяни от нови, по-приемливи предразсъдъци – но доколко тук става дума за някакви реални, нови ценности или по-скоро за един полуосъзнат опит за компенсация, компенсация, компенсация ... Това оставям на теб да решиш сам, читателю.

И тъй, ето тук първия от тия предразсъдъци:

България е една „стара“ страна и българският народ е един „стар“ народ.

Времето, в което с голям патос и много биене в гърдите отпразнувахме хиляда и триста годишнината от основаването на българската държава все още не е толкова далеч, та да ми се налага да обяснявам надълго какво имам пред вид. Не знам дали хвалипръцковщината на това толкова опявано събитие е резултат само от естествената склонност на еднопартийните системи да се представят като завършек на нещо особено велико или зад него се крият и по-сериозни причини като (отново естествената) склонност на всеки народ, изпаднал в историческа немилост, да търси всевъзможни поводи, за да набути под носа на света лелеяната идея за собственото старинно потекло ... Не знам, повтарям. Струва ми се факт обаче, че в това отношение ние сме най-малкото типично заслепени (и продължаващи да се заслепяват) хора. Гледайки към нашата история, аз откривам преди всичко, че по-голямата част от нея е преминала под нечие чуждо владичество, а що се отнася до свободната обмяна на идеи, продължителността ѝ е буквално не-историческа, дори и ако в нея се включат последните десет-дванайсет години, които, по логиката на всяко тукашно начало, се отличават по-скоро с балкански жар, хаотичност и безкомпромисност, отколкото с добър вкус, задълбоченост или даже инак не липсващото ни остроумие.

България – една стара страна? Или, с други думи: България – една зряла страна? Не знам какво мислите вие, но при слушането на такива думи аз съм склонен да се смея. Не е ли всъщност факт, че всички страни на Балканите са безобразно млади независимо от факта с колко старинен произход могат да се накичат (да ме прощават съседите гърци, но аз включвам и тях в това число). Всички ние имаме задачата да надживяваме не съвсем приятната реалност на едно историческо развитие, свързано с култура и традиции, силно различаващи се от онези, които определят настоящето на континента, към който принадлежим географски – и към който с

все сили се стремим да се причислим, упорито игнорирайки неговия презрително сбърчен нос.

Не знам доколко това твърдение ще ви се стори приемливо, но ако ми позволите да развия тезата си още малко аз ще стигна и до момента, в който младостта на България може би ще се окаже не само неизгодна. А неизгодност в тази ситуация безспорно има, но според мен тя идва не от факта, че сме такива, каквито сме, а само от опитите ни да се представим като нещо по-различно, особено в собствените си очи. Добре известно е, че всеки опит за изкривяване и нагаждане на реалността към някакви собствени представи води до психически проблеми – и в това отношение, струва ми се, народите представляват толкова малко изключение колкото са и индивидите. И България, търсеца да види в себе си една стара, по европейски зряла страна (нация, култура), е по дефиниция осъдена на непрекъснати терзания – също толкова, колкото и другата България, която отхвърля всеки опит за сравнение с Европа, предпочитайки да си слуша чалгата.

Не е ли вече време за една национална психотерапия?

Отново реторичен въпрос, отново предпоставян отговор. И все пак, нека предположим, че ми дарявате малко интелектуален кредит и сте склонни да проследите заедно с мен следствията от това не съвсем лицеприятно допускане: България и българите – един млад народ, една незряла култура?

Е, какво толкова, може би ще кажат събратята либерални интелектуалци. Та това го знаят и децата! Това ли е всичко, което виждаш там от Германия?

Добре, ето какво виждам: преди всичко едно място, до такава степен преситено от очакване на поредното чудо, че нетърпеливостта му, естествен спътник на всяка младост, вече е започнала да се обръща в някакво свое абсурдно отрицание, в пълно отхвърляне на понятия като „по-добро бъдеще“ или просто „по-късно“ и където, следователно, настоящето се е превърнало в единствено значимата форма на съществува-

не – ненаситен Хронос, оглозгващ децата си до кости още преди да са се родили, преди дори да са били заченати. Ако искате да изгубите доверието на някой българин, говорете му за „после“. Поучен от това, което (сигурно с право) той разглежда като единствено възможен опит, нашенецът ще ви изгледа накриво и, в зависимост от ситуацията, ще ви помоли или да платите в брой, или да си обирате крушите преди да ви се е случило нещо неприятно. (С едно малко изключение – ако идвате от някоя „европейска“ страна, той може и да се съгласи да приеме обещанията ви като капаро – но даже и в този случай търпението му ще се е изчерпило далеч преди да са изминали осемстотин дни, тъй че не се опитвайте да градите проекти, простиращи се в дори малко по-отдалечено бъдеще: кредитът със сигурност няма да ви стигне).

Естествената идея за развитие и прогрес вече напълно е изгубила в очите на българите всякаква съизмеримост с човешкия живот. Кажете някому, че нещата ще потръгнат накъм по-добро и, ако изобщо получите отговор, той сигурно ще бъде „може, но ние няма да сме живи да го видим“. И в това аз отново виждам едно указание за младенческата възраст на нашия народ: първо, поради лекотата, с която той се отказва от всички поуки на привидно тъй дългата си история и, второ, защото доброволният отказ от мисълта за някакво бъдеще (което с неизбежност влече със себе си и отказ от неща като духовно развитие, мъдрост и опит) на практика означава едно обричане на идеята за вечна младост – защото само младостта с нейното преливащо от енергия безгрижие може да оцелее в един свят, в който няма място за нещо друго освен преклонение пред силата на съдбата.

България, значи, е млада и незряла. Може би, пък и кой ли му пука? Именно, именно. Отказът от поуките на старостта, колкото и временен да е по самата си природа, все пак е нещо реално, нещо, с което може да се започне. Младостта, както знаем, е не само наивна. Ако ми позволите отново да цити-

рам Камю, „Един младеж се гледа със света очи в очи. Не му е дошло още времето да си изработи представа за смъртта или небитието, макар да предвкусва техния ужас. Може би това е младостта: непосилното „насаме“ със смъртта, атавистичният страх на животно, влюбено в слънцето“.

Звучи не само красиво но и, поне за мен, обнадеждаващо. Рано или късно България и българите ще трябва да си припомнят апостоловото „сам съм, други няма“ и да осъзнаят, че се намират в свят, прекомерно зает със собствените си грижи и проблеми, за да им окаже нещо повече от мимолетно внимание или, както модната в момента българо-американска афера ги кара да се надяват, дори предпочитание. С други думи, да отворят очи, колкото и заслепяващ да е блясъкът на балканското слънце. При което, тъй върви по-нататък моята наивна надежда, може би ще излязат по-напред и другите предимства на младостта – липсата на илюзии, или поне на ония от тях, свързани с непрестанното очакване на нечия силна, освобождаваща и направляваща ръка; вечната готовност за едно ново начало (подкрепена, да се надяваме, от малко повече търпение и издръжливост), както и енергията, жадното търсене на нови, все по-непосилни изпитания, в името на онова, което забравената и пренебрежително отхвърляна старост отдавна вече е постигнала: едно завършено Аз, спокойствието и увереността, които могат да дойдат само от добре свършена работа, зрелостта и независимостта на преценката и накрая – извоюваното, а не подарено, равенство.

Надявам се, вече виждате в какво се състои моето простичко кредо: преди да започнем да растем, необходимо е първо да осъзнаем, че сме още зелени – без да се срамуваме от това. Звучи елементарно, но все пак бих попитал дали наистина сме склонни да приемем това твърдение на сериозно, с всичките му последствия? Аз самият доста се съмнявам. Погледнете само с кого се опитваме да се сравняваме и мерим, към кого са насочени очите ни непрекъснато? Пак тая стара Европа, пак

тая култура и традиции, връзката с които сме загубили преди много и много столетия, ако изобщо някога сме я имали. Или Америка, която, ако и не чак толкова стара, е наследила същите тия (липсващи ни) европейски традиции, т. е. се различава от нас като оцет от олио. Наскоро, пътувайки в София с такси, аз слушах ядните думи на шофьора, който се оплакваше от мръсотията и безпорядъка („Има ли друга столица в Европа, която да прилича на нашата?“). И, след като предпазливо се опитах да намекна, че може би ще трябва да погледнем към близкия изток, ако наистина искаме да се сравняваме с някого, ме изгледа обидено и каза: „Е, дотам ли стигнахме, с тях да се сравняваме?“ Типично, а? Хем ни се ще да бъдем честни към себе си, хем извъръщаме лице колчем се докоснем до нещо, което ни се струва не-европейско, не-западно.

С което и стигаме до втория предразсъдък, който ми се ще да зачекна тук:

България е неразделимо свързана с европейската културна традиция, тя е част от Европа не само по географски, но и по исторически и културни признаци.

Хм, а дали всъщност това се разбира от само себе си? Всеки поглед към нащърбената от човешко безразличие снага на България, комай полека-лека изчезваща под планини от индустриални отпадъци, би трябвало да ни накара да се позамислим преди да започнем да говорим на висок глас за култура и традиции. Откровено казано, ако трябва да сравнявам прашната, неприветлива и опушена София с някоя друга от познатите ми европейски столици, то подобаващите примери ще идат само от най-близките ни съседи (чиито разбиралия за чистота и хигиена, кой знае защо, май са доста сходни с нашите). Спомням си как преди десетина години наблюдавах в Истанбул един млад и красив турчин, който флиртуваше с две рускини и при това разпалено, та дори малко

ядосано, се опитваше да обясни на момичетата, че мястото на сладоледените опаковки е... на земята. Кажете ми, не изпитвате ли вече подозрителното усещане за *déjà vu*? Ако не, просто погледнете наоколо.

Жена ми, страдаща от толкова типичната немска липса на гъвкавост, все не може да разбере какво кара хората тук да бъдат така безотговорни към света, който ги заобикаля и, тъй като с право не вижда нужда от особени аргументи в защита на чистотата, твърди, че обратното „просто не е хубаво“. Кажете ми, как да ѝ обясня, че, преди да стигнат до мисълта за „хубавото“, хората се нуждаят от сетива, освободени от напрежението на едно битие, в което оцеляването, а не спокойното съществуване, е задача номер едно? И не е ли това, през което България се влачи в момента, просто миналото на стара Европа? Фасулски истини, не ще и дума. Фасулски, но, непонятно защо, трудни за усвояване – както за сита Европа, така и за гладна България.

Но само това ли е, което ни дели от Европа? Ха! Отидете на плажа и се огледайте! Ще видите, разбира се, най-вече тела, освободени от защитното прикритие на дрехи. Голи – или почти голи, тела. Част от истината, с други думи. И, ако като мен идвате отдалеч и гледате с очи, поотвикнали от нашенското, то веднага ще ви направи впечатление, че красивите, поддържани и приятни за гледане тела принадлежат най-вече на жени. Мъжете, напротив, изглеждат доста разплути и като правило ви карат да си спомняте за дядо Каравелов и неговите две любеници... Защо това е така ли? Ами, много просто: жените са принудени ежедневно да преминават през качествен контрол на мъжкото одобрение и (хитрушите!) някак са успели да извлекат за себе си най-доброто от това инак тъй непосилно бреме. Мъжете, напротив, са свободни от контрол – те живеят на Балканите.

Толкова за равенството на половете – основното достижение на Европа от последните петдесет-шеiset години. Но

само това ли е? Ами вечното надхитряне, основният балкански специалитет? Ами времето, което, за разлика от другаде, не струва пари? Ами пердашенето на децата (че и на майките им, нека пак си дойдем на приказката), ами постоянното мерене на сили и злоба, особено зад волана? Да изреждам ли още – аз, гостенинът в родината? Или тези азбучни истини вече започват да ви омръзват?

Е добре, но какво ще стане, ако само за момент се опитаме да бъдем безпощадни със себе си и произнесем думите, които иначе ни карат да подскачаме и насън: *Ние не сме европейци!* Имам пред вид да ги произнесем без предизвикателство, не за да обидим или подразним самите себе си, а просто в рамките на един мисловен експеримент, колкото да видим какво ще се случи ако се заровим по-надълбоко из дебрите на това толкова неприятно допускане.

Е, и какво, може би ще кажете. Ти май си мислиш, че с нещо ни помагаш, а? Всички знаем *какво не сме*. Но това не променя особено много нещата, във всеки случай не преди да сме осъзнали *какво сме*. Можеш ли да ни кажеш нещичко по този въпрос, нашенец?

Труден въпрос, признавам. Но ако трябва да говорим за онова, която аз самият намирам определящо, то веднага ще ни се наложи да се върнем към заглавието на този текст: *жегата*, уважаеми читателю. Изпепеляващата жегга, майка на резките контрасти и мащеха на полутоновете. Същата онази жегга, която изостря сетивата до болка и чиято безогледна щедрост много често граничи с разсипничество. Природата на България, както и нейните жители, предлагат красота в едно изобилие, което по-малко склонните към преувеличения жители на севера сигурно биха нарекли „прахосническо“, тук кантарите не мерят точно *по дефиниция* (защото, какъв е смисълът на точността там където обичайният спътник на нищетата е безразсъдното пилеене), а интензивността на живота понякога достига измерения, трудно съвместими с понятия

като „минало“ и „традиция“. България – една причудлива плетеница от великолепие и нищета, суперлативи и комплекси, чувствени наслади и прекършени надежди, безочлива себепоканост и провинциална свенливост, вечно начало и непрестанен отрезвителен край ... В Европа има толкова много начини човек да се скрие от истината за неизбежната си участ – като се започне с дебелите стени на манастирите и се свърши с кръглите суми на социалните осигуровки. У нас, напротив, всичко изисква младежка сила и издръжливост, постоянен приток на млада, свежа и дръзка кръв. Затова, лишени от омекотяващия буфер на илюзиите, ние сме направили най-висша добродетел от директността и способността да се гледа неизбежното право в очите. В Германия – една страна, поучена от болезнения опит, мястото на тази най-висша добродетел е заето от предпазливостта. Нищо подобно в България – там където няма полутонове, разликата между предпазливост и страхливост е твърде нищожна, за да си струва човек да си губи времето с нея.

Опитвам се да разбирам, че приемането на един такъв народ и мироглед не е лесно, дори и за самия него. Географското му положение, както и повече от честата смяна на културни влияния и доминации го е довела до състояние, в което нормалният му начин на живот се е превърнал в нещо като непрекъснато люшкане на махало, редовно докосващо, но никога не оставащо, при която и да било крайност, превръщайки по този начин съществуването му в една особена, нашенска форма на *contradictio in adjecto*. Разбира се, това прави определянето на българския характер доста трудно – оттук и нашата склонност да се прекланяме до степен, граничеща със сервилност, пред народи и култури, които всъщност не познаваме достатъчно. Бидейки безкрайно гостоприемни, ние същевременно притежаваме и солидна доза ксенофобия (как другояче, освен като „утепай го!“ може да се определи начина, по който чужденците-туристи биват третирани у нас при

всеки злощастен опит да се отлъчат от сигурните пътеки на туристическите ареали, независимо от това дали си имат работа с таксиметрови шофьори, келнери или полицаи?). Без да бъде чужд на разума, нашенецът с удоволствие му противопоставя специфичната тукашна форма на дървено желязо – българската срамежлива страст. Отдаден всецяло на настоящето, той не дава пет пари за формиращото и облагородяващо въздействие на митове и религия – но при това повече от често е отдавал живота си за вярата, просто защото отнемането ѝ е някак несъвместимо с неговата дълбоко вкоренена, провинциална упоритост. Прекланяйки се пред ученост и знание до степен, граничеща с фетишизъм, същевременно той е способен да наблюдава с пълно безразличие как националното му културно богатство се топи като мартенски сняг (погледнете само състоянието на традиционно най-важните ни културни ядра – училища и библиотеки!). Накратко: по някакъв странен, труден за описване начин, българинът е успял да отговори положително и на двете страни на хамлетовия въпрос – да бъде и да не бъде, едновременно.

При което, види ми се, достигам и до третия, последен предразсъдък – този път един, идещ отвън, откъм очите на ония, които ни наблюдават отдалеч:

Българите са народ с неопределен характер, люш-кащ се според повеите на моментния културен или политически вятър – съюзник *par excellence* за всеки, който би желал да изгуби една война, планирана или вече начената.

Когато в началото на тази година небезизвестната американска журналистка Морийн Дауд публикува в „Ню Йорк Таймс“ статия със съдържание, което общо взето би могло да бъде предадено чрез горните няколко реда, аз бях възмутен –

поне в първия момент – до дъното на душата си. Българите – мекерета? Какво си позволява тази дама? Нечувано, нечувано!

После, след като раздразнението ми поутихна, в главата ми неволно започна да чука една нашенска приказка, сигурно я знаете: „Абе, за едно куче като вземе да се приказва, че яде лайна ...“. (Ща не ща, трябва да призная – мен ако питате, кученцето все с нещо ще си е заслужило името). Та така и с международната репутация на България. Фактите, макар и подбрани от госпожа Дауд безкрайно тенденциозно, си остават факти. България – вечният сателит: първо на немци, после на руснаци, сега пък на американци. България – отличният ученик, който винаги дава мило и драго, за да спечели одобрението на поредния учител. България – това, България – онова. Все подличко търсене на изгода, все първо място по въртене на опашка пред силните на деня ... Трудно е да дадеш някакъв свестен отговор на такива обвинения, не върви никак, звучи или празно или просто дебелооко. А, както е известно, обвиненията, които не могат да получат свестен отговор, обикновено се превръщат в самообвинения ... И дали ще се окаже, че аз съм единственият, който е готов да признае, че България и българите са дали не малко основания за да бъдат смятани за безхарактерни? Впрочем, смятаме ли се самите ние за хора с характер? Преди да отговорите на тоя въпрос, моля погледнете още веднъж по-дълбоко в очите на първия минувач, който срещнете на улицата. Уф, мъко, мъко моя!

Но не, не може да бъде! Та нали същият тоя народ, ако оставим всичко друго настрана, е успял да се запази след петстотин години чуждо управление? Та нали същият тоя народ е извършил в най-новата си история нещо, което никой друг не е успял да направи – спасяването на българските евреи през втората световна война, дръзкото и съвсем неочаквано опълчване на инак тъй послушния ученик срещу учителя; дебелоглавието, довело всемогъща Германия и нейния фюрер до изстъпление, до пяна на устата? Как се съчетават в едно

тия неща, как се отсява просото от плявата, как да се разбере кое е истинско и кое – лъжливо? Или отново се срещаме с по-реден пример за българската противоречивост, за която вече говорихме надълго и нашироко?

А, не! Тоя път не се съгласявам да приема удобната логика на диалектически противоречия, тоя път настоявам за „или – или!“ В края на краищата, тук става дума за българския характер, за моя собствен характер, по дяволите! Не мога да оставя нещата така наполовина, необходимо ми е нещо еднозначно, пък било то и единствено срам. Точка.

И тук, сред мини-светкавиците на безсилния ми гняв, пред очите ми изведнъж просветва нещо безкрайно просто и ясно. Ами да!

Българите проявяват своя истински характер единствено в отрицанието.

Отново жегата, мили мои. Отново логиката на краткия, еднозначен удар, на пълното безразличие към сигурността и бъдещето, на темперамента, с детинска лекота разрушаващ всички язове на разума.

Вярно е, че го правим не особено често. За да покажем рогата си ние първо трябва да бъдем докарани до безизходица, до изстъпление, до пълна невъзможност да спасим честта си със средства, по-малко драстични от мълчаливо положение на дръвника врат. Но ако се наложи, о, ако само се наложи! Тогава, мили мои, ние просто го правим. Тихо. Без инак тъй привичното ни хитруване, хвалипръцковщина и кръшкане. Тогава ние просто сме ние.

* * *

Баща ми – моят любим българин, почина преди няколко месеца, изправен. По този начин той даде на синовете си последния – и може би най-важен – пример в живота си, но не

това е, за което искам да говоря тук. Бай Митко Енев умря, докато се опитваше да изкачи стъпалата, на края на които го очакваше линейката, обещаваща спасение или поне надежда срещу примката на инфаркта, която, както сигурно разбирате, вече беше го оплела съдбоносно. Той не успя да се изкачи, но преди това отказа помощта на санитарите и съседите, които настояваха да положат нелекото му тяло в носилка. Надявам се да ми простите горделивите думи, но аз виждам в това един прекрасен акт на свободна воля, едно истинско българско дебелоглавие, предпочитащо сто пъти да покаже среден пръст на смъртта, отколкото да се унижи и да наведе глава пред неизбежното. И навярно тук някъде се крие зародишът на онова, което ми позволява да живея в Германия без да се чувствам притеснен всеки път, когато трябва да поясня, че съм българин. „Бъди какъвто щеш, но продължавай да го правиш до края“ – нещо такова се върти из главата ми когато мисля за смъртта на баща си. Това, както и надеждата, че децата ми, ако и да не говорят български, все пак носят в себе си нещичко от дебелоглавието на своя дядо. И от неговата широка душа, която непрестанно настояваше да гледа през пръсти на житейските проблеми. Цял живот.

От друга страна, в момента семейството ми е доста заето с една друга, предизвестена смърт. Дядото на жена ми – сух и корав като чироз немец от балтийските покрайнини на Германия – лежи на смъртен одър, заобиколен от грижите и вниманието на изпълнени с любов и уважение роднини. Лека му постеля, добрият Ервин е заслужил всичко, което получава. Преминал е през всички кръгове на военния ад – на източния фронт, между другото, после през командните времена на немския социализъм, отгледал е четири деца, а до преди няколко месеца даже все още гаврътваше и по половинка шнапс седмично, промивайки го с някоя и друга бира. Казвам това само за да поясня, че уважавам тоя човек не на шега – хора като него, издръжливи и неподатливи на времето като букови

талпи, са направили така, че Германия и нейните жители са се превърнали в мит за българите (е, най-вече за онези, които не ги познават достатъчно, но за това вече говорихме).

Повтарям – аз много уважавам дядо Ервин. Казвам го и бързам да добавя, че нещо вътре в мен се противи и не може да приеме без резерви начина, по който той умира. Питам се дали зад тези думи не се крие само присъщата на младостта надменност, ако и вече да не се смятам за чак толкова млад. Не знам, разбира се, но все пак намирам тази смърт някак прекалено разумна и безпристрастна, прекалено немска, нека си изплюя камъчето. Дългото занимаване с философски текстове ме е научило да разбирам, че приемането на смъртта може би е едно от основните достижения на цивилизацията ни – но атавистичните ми български инстинкти се противят на тази чужда мъдрост и ме карат да изтръпвам колчем се опитам да си представя реалността на това бавно прощаване. Да лежиш непрестанно върху специалния матрак, платен чрез скъпа застраховка, да усещаш как последните искрици живот изтичат от тялото ти заедно с топлата струйка между краката, как страхът бавно, но сигурно те превръща от човек в животно ... бр-р-р, опазил ме господ от мъдростта на едно такова приемане! „Ужасът, ужасът“, шепнат побелелите устни на полковник Куртц в „Апокалипсис сега“ – и това е единствената картина, която се мерзелее пред очите ми когато мисля за смъртта в нейния цивилизован вариант.

* * *

Започнах с Камю, иска ми се да привърша пак с него: „Най-сигурният белег на младостта може би е прекрасната склонност към простото щастие. И най-вече настървението да се живее по-бързо, стигащо до разхищение“. Може би с такива думи, скъпи мои, може да се изрази една друга страна на българския характер. Или българската съдба, кой знае? Във всеки случай, мислейки за родината, аз често затварям очи

и си мечтая така: „А какво ще стане, ако изведнъж всички ние – но наистина *всички, всички, всички* – изведнъж забравим воплите на телевизия, вестници, радио и само за момент си пожелаем невъзможното (което в нашето объркано време май просто означава да бъдем българи)?“ А после се сещам за онова „може, но ние няма да сме живи“ и отново се завръщам към реалността.

Впрочем, казва ли ти някой? Невъзможното, казват, било просто форма на възможното, разпростряна в отрязък от време, необозрим за нашите очи. Което – и в това е надеждата ми – тече понякога бавно, а друг път бързо, много по-бързо, отколкото ние можем да си представим. Тъй че, скъпи ми българи, нека бъдем реалисти и мислим по-често за невъзможното. Кой знае, може би точно в това – и единствено в това –, се състои нашия шанс най-сетне да направим от себе си онова, което всъщност сме.

Знае ли човек?

Созопол, август 2003